

М. БЛАКИТНИЙ

Церковна благодійність на території Північного Лівобережжя у другій половині XIX – на початку XX століть

(за матеріалами часописів “Черниговские епархиальные известия” та “Вера и жизнь”)

Сучасний дослідник історії доброчинності в Україні О.М. Донік зазначає: “Благодійність – це діяльність, завдяки якій громадські та приватні ресурси добровільно спрямовуються їхніми власниками для допомоги окремим соціально незахищеним групам людей, вирішення суспільних проблем, а також поліпшення умов громадського життя”¹. Така підтримка зазвичай надається не тільки біднякам, які живуть у злиднях, а й учням, студентам, громадським активістам та некомерційним і неполітичним організаціям, котрі відчувають нестачу коштів для вирішення індивідуальних, професійних, культурних та суспільних завдань².

Доброчинність у XIX – на початку XX ст. перетворилась на один з видів громадської діяльності. Церква за допомогою приватних осіб та громадських організацій фінансувала і контролювала ті соціальні програми, на які не вистачало коштів у держави. У свою чергу, держава через Святійший Синод могла контролювати фінансові потоки церкви.

Часописи “Черниговские епархиальные известия” та “Вера и жизнь” у значній частині своїх публікацій висвітлюють церковну благодійність на території Північного Лівобережжя у другій половині XIX – на початку XX ст. Зокрема, на сторінках офіційної частини “Черниговских епархиальных известий” регулярно друкувалися відомості про пожертви, які надходили до церков і монастирів Чернігівської єпархії від окремих осіб і цілих громад. Зазвичай вони призначалися на будівництво, оздоблення та ремонт храмів, а також на потреби духовних навчальних закладів – Чернігівської духовної семінарії, Чернігівського єпархіального жіночого училища, Чернігівського, Новгород-Сіверського та Стародубського духовних училищ, церковноприходських шкіл. Пожертвування здійснювалися грошима і речами – іконами, богослужбовими книгами, одягом для служителів культу, церковним начинням. Доброчинні внески, як правило, надходили до тих місцевостей, де благодійник народився, мешкав чи володів маєтностями. Пожертви збирали священники та благочинні церковних округів, причому керівництво Чернігівської єпархії офіційно, через оголошення у часописах, закликало населення жертвувати кошти, наприклад: на ремонт Чернігівського Свято-Троїцького монастиря³, будівництво церкви та школи у с. Старосілля Остерського повіту⁴. Опубліковані у “Черниговских епархиальных известиях” відомості свідчать, що загальна сума пожертв, які надійшли до церков та монастирів Чернігівської єпархії у 1865 р., сягала 54322 крб.⁵

Благодійники за свої пожертви отримували від держави та церкви відповідні заохочення – подяки або благословіння єпархіального керівництва і Святійшого Синоду (що підтверджували спеціальні іменні грамоти), ордени та медалі. До речі, згідно з ухвалою Державної ради Російської імперії “особы всех сословий, кроме податного, за создание училища на 20 человек и содержание его на протяжении 7 лет, награждаются орденом св. Анны 3-й степени”⁶. Так, єпископ Чернігівський та Ніжинський Антоній у 1911 р. благословив дружину козака с. Алтинівка Кролевецького повіту Ірину Білодід за пожертву до Преображенської церкви цього села кіота на ікону Богородиці вартістю 70 крб.⁷ Олександр II у 1869 р. нагородив надвірного радника М. Уманця орденом св. Анни 2-го ступеня за те,

що він побудував своїм коштом церкву в м. Новозибкові⁸. У наказі Святійшого Синоду від 14 вересня 1873 р. єпископу Чернігівському та Ніжинському Серапіону йшлося про подання кандидатур до благословення, передусім осіб, які пожертвували понад 100 крб.⁹ Активною благодійною діяльністю займався Капітул російських орденів. Кавалери ордена св. Анни 1-го та 3-го ступенів мали опікуватися лікарнями, а над богадільнями шефствували кавалери ордена св. Анни 2-го ступеня. Нагороджений орденом або медаллю вносив певну суму в так званий інвалідний капітал, наприклад: кавалери орденів Андрія Первозваного або Олександра Невського з діамантами – 600 крб., нагороджені медалями – від 7,5 до 150 крб.

У 1823 р. в Чернігівській єпархії було засноване Чернігівське духовне попечительство про бідних духовного звання, фінансову основу діяльності якого складали пожертви служителів культу¹⁰. Ця установа допомагала церковнослужителям та членам їхніх родин, що опинились у скрутному матеріальному становищі.

Новий етап у розвитку церковної благодійності почався зі створення у серпні 1864 р. церковних парафіяльних попечительств “для благотворительных действий в пределах прихода... Ближайшим источником денежных и вообще материальных средств для приходских попечительств полагаются добровольные пожертвования от прихожан и от посторонних”¹¹. Вони, передусім, будували і утримували церковнопарафіяльні школи та будинки для священників. Головами попечительств на Чернігівщині обиралися переважно місцеві можновладці, зокрема – князь М.М. Кейкуатов, генерал Л.О. Милорадович, дійсний статський радник М.І. Миклашевський, дійсний таємний радник І.М. Дурново, таємний радник Г.П. Галаган, граф І.К. Шуленбург та ін. Діяльність церковних попечительств докладно відображена на сторінках часописів “Черниговские епархиальные известия” та “Вера и жизнь”.

У жовтні 1876 р. у Чернігові почав свою діяльність Чернігівський єпархіальний комітет Православного місіонерського товариства, який збирав пожертви для розповсюдження християнства серед мусульман та язичників¹². У лютому 1884 р. у Ніжині відбулося відкриття Братства “Божией Матери всех скорбящих радости”, основною метою діяльності якого була допомога найбіднішим мешканцям міста¹³. У вересні 1888 р. в Чернігові засноване Братство св. Михайла, князя Чернігівського¹⁴, яке існувало значною мірою за рахунок пожертв місцевої людності. Благодійною діяльністю займалося створене у травні 1890 р. у Новгороді-Сіверському Братство св. Димитрія, митрополита Ростовського¹⁵.

Значні грошові та матеріальні пожертви надходили до церковних навчальних закладів Чернігова. Так, у грудні 1863 р. архієпископ Філарет пожертвував 500 крб. на будівництво нового навчального корпусу Чернігівської духовної семінарії і 500 крб. на заснування Чернігівського єпархіального жіночого училища¹⁶. Наступники архієпископа Філарета пожертвували до семінарії його бібліотеку – 2000 томів¹⁷. До бібліотеки цього ж навчального закладу І.А. Лизогуб передав унікальну Біблію, видану в 1581 р. у м. Острог¹⁸. Статський радник Г.Т. Мизько надав Чернігівській духовній семінарії 15 тис. крб. на виховання сиріт¹⁹, а статський радник К.К. Корицький – 3000 крб., на відсотки від яких мав виховуватись один сирота духовного звання²⁰. Дочка генерала М.В. Гундіус була попечителькою Чернігівського єпархіального жіночого училища²¹. Поміщиця Є.В. Васильчикова за свої кошти відкрила і утримувала жіноче училище св. Варвари при Варваринській церкві в Чернігові²².

Мешканці єпархії сприяли розвитку освіти у сільській місцевості, допомагаючи становленню церковнопарафіяльних шкіл. Так, поміщик М. Рігельман заснував школу в с. Андріївка Чернігівського повіту²³. В.В. Тарновський у с. Качанівці Борзенського повіту побудував будинок для церковноприходської школи і як її попечитель виділяв кошти на утримання вчителя²⁴. М. Кочубей створив у с. Кинашівка Борзенського повіту початкову народну жіночу школу²⁵. Л.О. Милорадович пожертвував для створення двокласної

церковнопарафіяльної школи 2 десятини землі у містечку Нові Боровичі Городнянського повіту²⁶.

Значні кошти благодійники надавали на будівництво, оздоблення та ремонт соборів, церков та монастирів єпархії. Так, Цапеницькі пожертвували близько 30 тис. крб. на будівництво храму Воскресіння Христового у Новгороді-Сіверському²⁷. 17 вересня 1904 р. відбулося освячення нового храму на честь св. Миколи у с. Вороньки Козелецького повіту, побудованого О.С. Рахмановою та її сином М.М. Кочубеєм, які витратили на його спорудження понад 80 тисяч крб.²⁸ Значні пожертви робили представники родини Терещенків. На будівництво Трьох-Анастасіївського храму в Глухові надали понад 400 тис. крб. і ще 140 тис. крб. – на його утримання. У 35 тис. крб. їм обійшлося виготовлення срібної раки для мощів св. Феодосія Углицького²⁹.

Керівництво єпархії сприяло також збиранню коштів на потреби армії під час військових конфліктів. Так, за російсько-турецької війни 1877–1878 рр. єпископ Чернігівський та Ніжинський Серапіон у своєму зверненні до церков, монастирів, духівництва та населення єпархії, оприлюдненому на сторінках часопису “Черниговские епархиальные известия” у травні 1877 р., закликав допомогти армії благодійними внесками³⁰. У 1877 р. мешканці Чернігівської губернії зібрали 52508 крб. на потреби війська³¹. У 1904–1905 рр. керівництво Чернігівської єпархії всіляко заохочувало пожертви на користь хворих і поранених у російсько-японській війні: в 1905 р. при Ніжинському Введенському жіночому монастирі був відкритий притулок для доньок солдатів, які померли від ран та хвороб³². Під час Першої світової війни, у жовтні 1914 р., на кошти духівництва єпархії у Лялицькому палаці створили лазарет для хворих та поранених воїнів³³.

Таким чином, матеріали часописів “Черниговские епархиальные известия” та “Вера и жизнь” дозволяють досить повно схарактеризувати розвиток церковної благодійності на території Північного Лівобережжя у другій половині XIX – на початку XX ст.

¹ Донік О.М. Благодійність в Україні // УІЖ. – 2005. – № 4. – С. 160.

² Гусейнов А.А. Этика. – М., 2000. – С. 411.

³ Приглашение к пожертвованию на Свято-Троицкий Ильинский монастырь // Черниговские епархиальные известия (далі – ЧЕИ). – 1872. – № 17. – Часть официальная. – С. 475–477.

⁴ Приглашение к пожертвованию // ЧЕИ. – 1894. – № 14. – Часть официальная. – С. 528–529.

⁵ Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1866. – № 13. – Часть официальная. – С. 229–232.

⁶ Действия и распоряжения высшего правительства // ЧЕИ. – 1868. – № 4. – Часть официальная. – С. 206–207.

⁷ Епархиальные известия // ЧЕИ. – 1911. – № 8. – Часть официальная. – С. 185.

⁸ Распоряжения высшего правительства // ЧЕИ. – 1869. – № 11. – Часть официальная. – С. 362.

⁹ Распоряжения высшего правительства // ЧЕИ. – 1874. – № 1. – Часть официальная. – С. 2–5.

¹⁰ Самоквасов К. Благодотворители бедных духовного звания Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1868. – № 6. – Часть неофициальная. – С. 212–219.

¹¹ Высочайшие повеления и распоряжения Святейшего Правительствующего Синода // ЧЕИ. – 1864. – № 19. – Часть официальная. – С. 198–208.

¹² Разные известия по епархии // ЧЕИ. – 1876. – № 22. – Часть официальная. – С. 538.

¹³ Открытие Братства “Божией Матери всех скорбящих радости” в г. Нежине, 2 февраля 1884 года // ЧЕИ. – 1884. – № 5. – Часть неофициальная. – С. 185–200.

¹⁴ Открытие Братства св. Михаила, князя Черниговского // ЧЕИ. – 1888. – № 18. – Часть неофициальная. – С. 661–664.

¹⁵ Открытие братства св. Димитрия, митрополита Ростовского, в г. Новгород-Северске // ЧЕИ. – 1890. – № 14. – Часть неофициальная. – С. 281–285.

¹⁶ Объявления // ЧЕИ. – 1864. – № 3. – Часть официальная. – С. 31.

¹⁷ Известия // ЧЕИ. – 1868. – № 12. – Часть официальная. – С. 545–546.

¹⁸ Драгоценный дар // ЧЕИ. – 1884. – № 7. – Часть неофициальная. – С. 329.

¹⁹ Известия // ЧЕИ. – 1868. – № 12. – Часть официальная. – С. 545–546.

²⁰ Объявления // ЧЕИ. – 1865. – № 5. – Часть официальная. – С. 57–59.

²¹ Объявления // ЧЕИ. – 1866. – № 16. – Часть официальная. – С. 290.

²² Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1864. – № 16. – Часть официальная. – С. 178.

²³ Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1865. – № 5. – Часть официальная. – С. 55.

- ²⁴ Журнал Черниговского епархиального училищного совета // ЧЕИ. – 1887. – № 2. – Часть официальная. – С. 83.
- ²⁵ Местные известия // ЧЕИ. – 1899. – № 22. – Часть неофициальная. – С. 772–773.
- ²⁶ Епархиальные известия // ЧЕИ. – 1898. – № 14. – Часть официальная. – С. 428.
- ²⁷ Пребывание его преосвященства, преосвященнейшего епископа Михаила в г. Новгород-Северске и освящение им Новгород-Северского храма Воскресения Христова // ЧЕИ. – 1899. – № 19. – Часть неофициальная. – С. 642–651.
- ²⁸ Местные известия // ЧЕИ. – 1904. – № 17. – Часть неофициальная. – С. 608–609.
- ²⁹ Разные известия // ЧЕИ. – 1893. – № 4. – Часть официальная. – С. 53; Черниговские кафедральные соборы // ЧЕИ. – 1909. – № 2. – Часть неофициальная. – С. 39–46.
- ³⁰ Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1877. – № 12. – Часть официальная. – С. 443–444.
- ³¹ Духовная благотворительность прихожан Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1878. – № 27. – Часть неофициальная. – С. 298–299.
- ³² От Черниговской духовной консистории // ЧЕИ. – 1905. – № 14. – Часть официальная. – С. 539.
- ³³ Освящение лазарета для больных и раненых воинов в Ляличском дворце // Вера и жизнь. – 1914. – № 20. – Часть неофициальная. – С. 9–15.